

קרקוב. מרכז של תרבות ואמנות |
Deymos - Shutterstock | א.ס.א.פ. קריאייטיב

זיכרונות בין־דוריים בפולנית

גליה גוטמן, שנולדה בורשה, נסעה לפולין ולאוקראינה כדי לבקר בתחנות שבהן חיו בני משפחתה. בדרך היא גילתה שלצד הסיפורים המשפחתיים המשעשעים, הנופים, הבניינים והטעמים הזכורים לטובה יש פרק היסטורי כואב

ביוני 1992 נודע לי שמתארגן טיול של שני דורות לפולין ולאוקראינה המערבית. כעבור חודשיים הייתי בורשה בירת פולין, שבה נולדתי בפברואר 1948. כשהייתי בת שנה עליתי עם הורי לישראל, כך שאת פולין הכרתי רק מהסיפורים, אך בעיקר רציתי לראות במו עיני את העיירה זבראז' (Zbarazh) שבאוקראינה המערבית (אז גליציה Galicja), שם נולדו וגדלו הורי, הסבים שלי והדודים שלי מצד אמי ומצד אבי. נסעתי במסגרת טיול מאורגן בעקבות הסיפורים והזיכרונות.

סבא שלי התבלבל

נחתנו בורשה (Warszawa, ורשווה בפולנית), ואני החלטתי להסתובב בעיר עצמאית, בעקבות הסיפורים ששמעתי בבית. מיהרתי לרחוב מרשאוקובסקה (Ulica Marszałkowska), אחד הרחובות הראשיים בעיר, ששם שכנה הקליניקה שבה נולדתי. ורשה נחרבה כמעט עד היסוד במלחמת העולם השנייה, ולזכותם של הפולנים ייאמר שמיד בתום המלחמה הם ניגשו למלא את השיקום. ניסיתי לדמיין את סבא ליפא ויינזפט (סבי מצד אמי) מטייל איתי בעגלה ברחובות העיר הנבנית מחדש, כדי שהתינוקת תנשום אוויר צח של חורף ורשאי. כיום הרחוב הוא דוגמה לשיקום היסטורי של בניינים עתיקים, לצד בנייה כוחנית שנעשתה בשנות ה-50 לפי מיטב המסורת הבולשביקית.

בכיר דפילאד (Plac Defilad) שכמעט נושקת לרחוב מרשאוקובסקה (מצד מערב), ניצב ארמון התרבות והמדע (פּוּוּאָץ קולטורי אי נאוקי, Pałac Kultury i Nauki בקיצור PKiN), מהבולטים בעיר. ארמון התרבות הוענק לורשה כ"מתנה" מברית המועצות, והוא אולי הדוגמה הטובה ביותר לסגנון האדריכלות הסוציאליסטית. עם זאת, האדריכל הרוסי לב רודנב שילב בו אלמנטים אדריכליים מפולין של תקופת הרנסנס. בגובה של כ-230 מטר, הוא עדיין הבניין הגבוה ביותר בפולין. הוא משמש כמרכז כנסים ויש בו גם קולנוע וחנויות ספרים. ממרפסת התצפית שבקומה ה-30, המזמנת מבט נהדר על ורשה, עשיתי היכרות מגובה עם העיר שבה נולדתי.

מכאן המשכתי דרומה לכיוון שדרות ירוזולימסקי (Aleje Jerozolimskie, שדרות ירושלים) והלכתי עליהן מזרחה לכיוון נהר ויסלה (Wisła, ויסווה בהגייה הפולנית, או ויסטולה Vistula). כשהגעתי לפארק שבו שוכן מוזיאון הצבא הפולני (מוזאום וויסקה פולסקו, Muzeum Wojska Polskiego), בשדרות ירוזולימסקי 3, התחלתי לצחוק. נזכרתי בסיפור המשפחתי המיתולוגי על סבא ליפא, שלקח אותי יום אחד לטיול באחד מהפארקים של ורשה. בדרך הביתה הבין פתאום שלקח בטעות עגלה עם תינוק זר, וכל עוד רוחו בו רץ בחזרה לפארק להשיב את האבידה. הפארק הרחב הזה, כמו גם פארק ואז'ינקי (Łazienki Królewskie) הענק והיפהפה

→ בית האופרה של
לבוב | IV Nikolny
- Shutterstock |
א.ס.א.פ קריאייטיב

שבמרכז ורשה, הזכירו לי את הגעגועים שעלו מהסיפורים של הורי על הפארקים ועל היערות של פולין. אני חושבת שהירוק הזה ומזג האוויר הנפלא בקיץ היו בין הדברים היחידים שהתגעגעו אליהם.

פירווי שאפשר להרוג בשבילו

הלכתי לאורך הנהר והשקפתי על רובע פראגה (Praga) שמצדו המזרחי, שבו התגוררו הורי לפני שע- לינו לישראל. מכיוון שזהו רובע מגורים בלבד וגם לא היתה בידי כתובת, לא ראיתי טעם לבקר בו, והמשכתי צפונה על רחוב קרקובסקי פשדמיישצ'ה (Krakowskie Przedmieście) המוביל לעיר העתיקה. בצד ימין, בפני נת רחוב בדנרסקה (Ulica Bednarska), ראיתי שלט שהכריז "פייורגריייה נה בדנרסקי" (Pierogarnia na Bednarskiej), דהיינו מסעדת פירווי על רחוב בדנרסקה. אם יש מאכל שאני מוכנה להרוג בשבילו, זהו פירווי (pierogi) במילוי גבינה, אותם כיסנים מבצק דק עם מילוי ומבושלים קצרות במים רותחים. אצלנו בבית נהגו למלא אותם גם במחית תפוחי אדמה עם שבבי בצל מטוגן ולהגיש עם שמנת חמוצה, ובשבילי לא היתה חגיגה גדולה מזו. אפשר למלא אותם בכל מה שאוהבים, מתרד ועד דובדבנים, ובשבילי הם הכי טעים של הבית, של הילדות. נכנסתי למסעדה הביתית הזו, ואיך שסיימתי לטרוף את המנה הזמנתי עוד אחת.

הלומת נוסטלגיה קולנירית פסעתי צפונה לעיר העתיקה, סטאק'ה מייאסטו (Stare Miasto), שנהרסה כמעט כליל במלחמת העולם השנייה. העיר שוחזרה לה פליא ביד אומן ומזה שנים שהיא נמצאת ברשימת אתרי המורשת העולמית של אונסק"ו. בדרך לכיכר השוק נכנסתי לרגע לבזיליקה על שם יאן הקדוש (Bazylika Jana Chrzciela) הניצבת בכיכר זמקובי (Plac Zamkowy)

↑ פירווי, טעם של בית |
Lukasiewicz - Shutterstock
א.ס.א.פ קריאייטיב

נשמעים כיום מופרכים, דמיוניים בעליל. מעניין איך זה היה בשנים 1491-1495, שבהן למד באוניברסיטה הנחשבת הזו ניקולאוס קופרניקוס (בפולנית מיקונאי קופרניק Mikolaj Kopernik) - מתמטיקאי, כלכלן ואסטרונום, שרואים בו את אבי האסטרונומיה המודרנית.

במבנה קולגיום מאיוס (Collegium Maius, "הקולג' הגדול" בלטינית) שבצומת הרחובות יגלונסקה (Ulica Jagiellońska) ושונטה אנה (Ulica św. Anny), אחד מהיפים והעתיקים שבמבני הקמפוס, מוצגת תערוכת קבע הכוללת מוצגים מעולם הגיאוגרפיה והאסטרונומיה, ובהם הגלובוס הראשון שעליו שורטטה יבשת אמריקה. הבניין הכי יפה לדעתי בקמפוס, ואחד מהיפים בעיר, הוא זה של הפקולטה למשפטים, קולגיום נובום (Collegium Novum, "הקולג' החדש" בלטינית), שבצומת הרחובות יגלונסקה וגוומביה (Ulica Gołębia). הוא נבנה ב-1887 בסגנון נאו-גותי והאוניברסיטה שבו הוא שכיית חמדה של ממש.

אופרה ורכבת למחנה השמדה

לעיר לבוב (בפולנית Lwów, באוקראינית L'viv, בגרמנית Lemberg), פעם בירתה המפוארת של גליציה המזרחית וכיום העיר הגדולה באוקראינה המערבית, הגענו בטיסה מורשה. אחרי שאבי סיים את לימודיו באוניברסיטה הוא החל לעבוד כעורך דין בלבוב, אז עיר שוקקת, בליינית ופולנית בהווייתה התרבותית. העיר, כמו כל מחוז גליציה בשעתו, היתה בשליטת האימפריה האוסטרית-הונגרית, וההוד וההדר ניכרים גם היום בבנייניה המרשימים, שנבנו בסגנונות הרנסנס והבארוק. העיר נודעה גם כמרכז יהודי תוסס ובתקופה שלפני מלחמת העולם השנייה כשליש מתושביה (כ-110 אלף איש) היו יהודים, ובהם לא מעט משכילים שעסקו במצצועות חופשיים. כך זה היה עד פלישת הנאצים ב-1941.

ברחוב שווייטויינסקה (Ulica Świętojańska). לא היה לי מושג שקבור בה הסופר והעיתונאי, זוכה פרס נובל, הנריק שנקביץ'. ספריו החשובים הם "קוו ואדיס" והט"רילוגיה "באש ובחרב", אבל אני דווקא נזכרתי ביום שבו הוריי הגישו לי בחגיגות ספר בכריכה אדומה, "בישימון ובערבה" שמו. כך, בגיל עשר, התוודעתי (בתרגום לעברית כמובן) להרפתקאותיהם של סטש, הנער הפולני, ונל, הילדה האנגלייה, כוכבי ספר הילדים היחיד של שנקביץ', שעלילתו המותחת מתרחשת במצרים ובסודן של סוף המאה ה-19. ביקור חטוף בכנסייה, שבה קבורים מארכיבישופי ורשה ועד מלכי פולין, זימן לי מפגש בלתי צפוי עם אחד מגיבורי נעורי.

אבא באוניברסיטה של קופרניקוס

נסענו באוטובוס המאורגן מורשה דרומה כ-280 קילומטר לקרקוב (Kraków), בירתם העתיקה של מלכי פולין ומרכז היסטורי של תרבות, אמנות ואקדמיה. לא רחוק מכיכר השוק הראשית, רינק גובנה (Rynek Główny) העתיקה והיפהפיה, שוכנת האוניברסיטה היגיליונית (Uniwersytet Jagielloński), האוניברסיטה הראשונה שנוסדה בפולין (בשנת 1364) ואחת העתיקות באירופה. בשנות ה-30 של המאה הקודמת אבא שלי למד כאן משפטים שלא בטובתו. הוא רצה ללמוד מתמטיקה ופיזיקה דווקא, ואף עמד בהצלחה בבחינות הכניסה למכון הגבוה ללימודי הנדסה, אך כיהודי הדרך למדעים המדויקים היתה חסומה בפניו באותם ימים, וכך נגזר עליו ללמוד משפטים.

שוטטתי בין הבניינים העתיקים והחצרות הפנימיות היפות ונצבט לי הלב. ניסיתי לדמיין את אבי כסטודנט צעיר בקמפוס המרשים הזה, שבו פרופסור היה משול כמעט לאל באותם ימים. הסיפורים המשעשעים ששמעתי, על הדיסטנס שהיה נהוג בין פרופסורים לסטודנטים

→ זכרונות מורשה השוקקת |
**Jan Kucharzyk, Archives of
 Warsaw Tourist Office**
 → פארק ואז'ניקי בורשה.
 הפארקים הם אחד הדברים
 היחידים שהורי התגעגעו
 אליהם | **צילום: Pieter
 Wierzbowski, Archives of
 Warsaw Tourist Office**

המדריך המהיר

עונה מומלצת: מאי-ספטמבר
הגעה: הטיול המאורגן כלל
 טיסות מישראל לורשה, מורשה
 ללבוב, בחזרה לורשה וממנה
 לישראל. יתר הנסיעות היו
 באוטובוס תיירים. מטרנופול
 לזבראז' נסעו במונית
אשרות: ישראלים אינם זקוקים
 לאשרה לפולין, ולפי אתר
 משרד החוץ, בפברואר 2012
 ייכנס לתוקף הסכם המבטל
 את הצורך באשרה לאוקראינה

ורשה

ארמון התרבות והמדע
אינטרנט: www.pkin.pl
 (בפולנית)
מוזיאון הצבא הפולני
מקום: 3 Aleje Jerozolimskie
אינטרנט: www.muzeumwp.pl
מסעדת פיירוגרנייה נה
בדנרסקי
מקום: Ulica Bednarska
אינטרנט: www.pierogarnianabednarskiej.pl
הבזיליקה על שם יאן הקדוש
מקום: 8 Ulica Świętojańska

קרקוב

האוניברסיטה היגילונית
מקום: Ulica Gołębia 24
הקולג' הגדול - קולגיום מאיוס
מקום: 15 Ulica Jagiellońska
הקולג' החדש - קולגיום נובום
מקום: 24 Gołębia

לבוב

בית האופרה
מקום: Svobody Av. 28
אינטרנט: www.opera.lviv.ua

המערבית כיום. הדרך אליה עוברת באוקראינה מה-
 סיפורים - שדות רחבים שאדמתם כהה ודשנה, פרות,
 איכר מאחורי מחרשה רתומה לזוג שוורים, אוזנים ותר-
 נגולות בצדי הדרכים וקן של חסידה על צריח כנסייה.
 כשהגענו לטרנופול קפצו עלינו בבושקות - סבתות
 מקומיות - שרצו למכור לנו פרחי גלדיולה. המשכנו
 לפארק שבצ'נקו (Shevchenka) המטופח, שעל גדת
 האגם המלאכותי הגדול של העיר. ילדים ששיחקו
 בפארק הביטו בנו בסקרנות. אחד מהם רץ לאימו
 בהתרגשות וקרא: "מאמא, מאמא, פולקי פריישלי"
 ("אמא, אמא, הפולנים הגיעו" ברוסית). עמדנו וצחקנו
 כי כבר לא נראינו להם "יהודים", כמו פעם, אלא כמו
 "סתם" פולנים.

למחרת נסענו במונית לזבראז', השוכנת במרחק של
 כ-20 קילומטר מצפון לטרנופול. אבי, שהיה בעת הטיול
 עדיין בחיים (אמי כבר נפטרה מזמן) לא יצא עמנו בע-
 קבות השורשים שלו אמנם, אבל חבריו מילדות שרולק
 ואיז'ו, שנסעו איתנו, זיהו בדרך את המגרש שבו שיחקו
 כדורגל החברה היהודים מזבראז', ובהם אבי, נגד קבר
 צת הכוח טרנופול. נראה שהצלחנו להדביק בהתרגשות
 גם את נהג המונית, אוקראיני צעיר, שניסה לשווא
 להבין מה יש לחבורה המשונה הזו לחפש בזבראז'. איך
 יכולת להסביר לו שהרבה יותר משם של מקום, זבראז'
 היתה בשבילי מושא אהבה, משהו שמתרפקים עליו
 בלי להכירו. כל כך חייתי אותה, עד שהכרתי אישית
 את הנפשות שפעלו בה - את המורים הקפדנים בבית
 הספר היסודי, שאחד מהם החטיף לאבא השובב סטירה
 כשהקריא יום אחד ספר מהסוף להתחלה; את הלקוחות
 בחנות הבדים הגדולה של הורי אמי, סבא ליפא וסבתא
 בתיה; את חורבות הזאמק (Zamek) - זהו מבצר אך
 פירוש השם בפולנית הוא ארמון), שנבנה ב-1613 בראש
 גבעה וצעירי העיירה נהגו להתמזמזו בו באין רואים;

למרות החורבן שידעה במלחמה וההזנחה של שנים
 על ידי שלטונות ברית המועצות בשנים שלאחר מכן,
 עדיין ניכר בעיר עברה המפואר, שבו פעלו זו לצד זו
 תרבויות שונות. למשל, רחוב שבצ'נקו (Shevchenka),
 על שמו של טארס שבצ'נקו, המשורר האוקראיני
 הלאומי, מוביל לאזור כיכר מיצקביצ'ה (Mitskevycha),
 שבה ניצב מ-1900 ועד היום פסלו המרשים של אדם
 מיצקביץ', המשורר הלאומי של פולין.

אם ממשיכים מכיכר מיצקביצ'ה מזרחה לרחוב
 בראטיב רוגטיניצ'ב (Bratviv Rogatyntsiiv) וצפונה לר-
 חוב הליצקה (Halyska) מגיעים לכיכר השוק, הרינוק
 (Rynek). מהסיפורים של אבי זכרתי את הכיכר היפה,
 את מרכז העיר העתיקה (שהוכר ב-1998 כאתר מורשת
 עולמי על ידי אונסק"ו), את הארכיטקטורה המיוחדת
 של עשרות כנסיותיה, והכרתי אפילו שירי שיכורים
 מהווים הבריים העליזים של אז.

ברוח שמחה המשכתי לבית האופרה היפהפה (Lviv
 state academic opera and ballet, theatre of Solomiya
 Krushelnytska) בשדרות סוובודי (Svobody), שנקרא
 על שם הזמרת סולומייה קרושלניצקה. בפולנית קראו
 לו טיאטר וילקי (התיאטרון הגדול, Teatr Wielki) ואבא
 שלי נהג לשיר לי אריות מתוך אופרות ששמע שם. אלא
 שביקור במחוזות האלה רחוק מלהיות שמח. כשיצאנו
 מהעיר חלפנו על פני המבנה היפה של תחנת הרכבת
 הראשית שברחוב דבירצבה (Dvirzeva), שממנה נשלחו
 מאות אלפים מיהודי גליציה למחנה ההשמדה בלז'ץ'
 (Belzec) בפולין.

אמא, הפולנים הגיעו

כ-130 קילומטר ממזרח ללבוב שוכנת העיר טרנופול
 (בפולנית Tarnopol, באוקראינית Ternopil), עיר פלך
 בגליציה של אז, ואחת הערים הגדולות באוקראינה

ואת מרינה, העוזרת האוקראינית המופלאה, שהחביאה בעליית גג ביתה את אמי ואת הוריה בעת הכיבוש הנאצי וכך הצילה את חייהם.

והיו כמובן שוטי העיירה. אלה הילכו עלי קסם מיוחד, למשל לודוויג האדום, שלבש תמיד אדום כאות הזדהות עם הפרולטריון, ואולי בוק, שדרדקי העיירה נהגו לרדוף אחריו ולצעוק ביידיש: "אולי בוק אולי בוק, מייט איין שיך מייט איין זאָק" (עם נעל אחת וגרב אחד), או את צאלע, שאהב לשפשף את אפו באפם הרך של סוסים שהזדמנו בדרכו.

בית הכנסת הוסב למפעל מאווררים

איזו, שכנער הועסק בחברת החשמל המקומית בקריאת מוני החשמל בבתים, ועל כן הכיר כל בית ודייר בעיירה, הוביל אותנו למסע יוצא דופן בזמן ובמקום. יותר מ-3,000 יהודים (כשליש מכלל האוכלוסייה חיו בזבראז' לפני המלחמה. רק כ-60 מהם שרדו, ברובם צעירים כמו אבי, שברחו לרוסיה בעקבות הצבא האדום. רבים מהבתים שהיו שייכים ליהודים עומדים עדיין על תלם והם מאוכלסים כיום ברובם על ידי אוקראינים. עמדנו מאחורי השער הנעול של בית הכנסת הגדול של העיירה. כיום זהו מפעל למאווררים, אך לא היה מי שיפתח לנו את השער.

כשהגענו לבית של סבא ליפא לא היה לי ספק. זה בדיוק אותו בית קומתיים גדול שהכרתי מהתמונות בשחור-לבן. אני חושבת שהוא עדיין היפה בבתי העיירה, והוא היה גם הבית הראשון בזבראז' שהותקנה בו אמבטיה עם מים זורמים. חייכתי לעצמי וחשבתי שסבתא בתיה אהבה את החיים הטובים. דפקתי בדלת. דיירי הבית האוקראינים

דווקא הגיבו יפה, הזמינו אותי להיכנס פנימה, ומיד טרחו לספר לי עד כמה הבית היה הרוס כשנכנסו לגור בו וכמה כסף השקיעו בשיפוץ. אל תדאגו, חשבתי לעצמי, לא באתי כדי להחזיר לעצמי רכוש.

הלכנו לאורך נהר גנייזנה (Gniezna) הזורם לאורך העיירה. הוא אינו אלא יובל של הנהר סירט (Seret) בט־רנופול, אבל כשהייתי ילדה חשבתי שזהו נהר עצום. איך יכול להיות אחרת, אם אמא ואבא שלי וכל החברים היו שוחים בו כל הקיץ, וגולשים עליו במחליקיים כל החורף? הגענו גם לבית היפה ברחוב ברודצקה (Brodetska) שאותו בנה סבי מצד אבי, משה ברלס, זמן קצר לפני המלחמה. משפחתו של אבי - אביו ואמו, אחותו וגיסו ובתם הקטנה קמילה - נספו כולם בשואה. הוא עצמו לא חזר לזבראז' מעולם.

ברחובה הראשי של העיירה, בקומה השנייה של אחד מהבניינים, שכן פעם ה"קהל" (משרדי הקהילה היהודית). בקומה הראשונה היתה הקונדיטוריה של הגברת ברבשובה, שאפתה את השטרודלים הכי טובים בעולם. בעת שבאנו פעלה כאן מסעדה עלובה ומחור־סר ברירה הזמנו בה פיצה. אחת מחברות הקבוצה שאלה את הקופאית, אישה מבוגרת, אם נותרו יהודים בזבראז'. היא הביטה בה בפליאה וענתה: "לא גברתי, מה פתאום גברתי".

גליה גוטמן - חובבת מסעות ועיתונאית, ילידת פולין

We wish to thank Stefan Hejnowicz of the Embassy of the Republic of Poland in Tel Aviv, for his help with transcription

המדור לחיפוש קרובים

אצל רבים מאיתנו, באיזשהו שלב בחיים, מתעוררת שאלת הזהות - מי אני? מי היו בני משפחתי? ומאין באתי? כל חקר הקשרים הגנטיים שלנו והשתלשלות הדורות מכונה גנאלוגיה, מילה יוונית שפירושה תורת המשפחה. מאיפה מתחילים? העברת מידע גנאלוגי נפוצה מאוד כיום דרך האינטרנט ויש אתרים רבים שמציעים גישה למידע גנאלוגי ולמרחמי אוכלוסין ולארכיבים של מדינות שונות.

אם אתם מעוניינים בגנאלוגיה יהודית, כדאי להתחיל את החיפוש בבית התפוצות. מידע נרחב תוכלו למצוא באתר:

www.tinyurl.com/d7veka9

יש תוכנות המסייעות לבניית תרשימים גנאלוגיים שחלקן ללא תשלום, בהן: www.genopro.com - תוכנה לבניית אילן יוחסין

שגרסתה האחרונה היא בתשלום, אך אפשר להוריד גם גרסה ישנה יותר וחינמית: www.genopro.com/free

MyHeritage הוא האתר גדול העוסק בחקר המשפחה ובבניית אילנות יוחסין. יש גרסה חינמית בעברית:

www.tinyurl.com/dywwwbo

שני אתרים נוספים שעוסקים בבניית אילנות יוחסין: www.familytreemaker.com, www.legacyfamilytree.com

"חמולה" היא תוכנה לבניית אתר למשפחה ואילן יוחסין בעברית: www.hamula.hevre.co.il

"משפוחה" היא תוכנה בעברית לבניית אתר משפחתי: www.mishpuhe.co.il/mishpuheAnyWhere

ג'ני הוא אתר גנאלוגי וגם רשת חברתית עם מיליוני משתמשים רשומים: www.geni.com

ג'ואיז'ג'ין הוא אתר גנאלוגיה יהודית המסייע ללא תשלום באיתור בני משפחה ובבניית אילן יוחסין במטרה לשמר את

המורשת היהודית ולהבטיח את המשכיותה: www.jewishgen.org

חברת שורשים תיעוד מציעה שלל שירותים בתשלום, מאיתור שורשים ובני משפחה בתפוצות ועד יצירת קולאז' תמונות

ותיעוד המשפחה בסרט: www.shorashim-teud.co.il

שלי דרוב - עורכת מדורים במגזין "מסע אחר"